

SUBTITRLASH VA DUBLYAJDA TARJIMON QARORLARINING PSIXOLINGVISTIK ASOSLARI

Xaitova Nilufar Rashid qizi

Termiz davlat universiteti talabasi

xaitovanilufar6@gmail.com

*Termiz davlat universiteti Xorijiy filologiya
fakulteti ingliz tili va adabiyoti kafedrasida o'qituvchisi*

Ramazonov Shohruh Nusratillo o'g'li

rshakhrookh@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada subtitrlash va dublyaj jarayonlarida tarjimon qarorlarini shakllantiruvchi psixolingvistik omillar tahlil qilinadi. Audiovizual matnni idrok etishning vizual, audial va verbal kanallari orqali amalga oshishi, tomoshabinning e'tibor va ishchi xotira cheklovlari bilan chambarchas bog'liqligi ilmiy asosda yoritiladi. Subtitrlashda kognitiv yukni kamaytirish, gaplarni soddalashtirish, matnning o'qilish tezligi va ekran tasviri bilan uyg'unligi kabi masalalar ko'rib chiqiladi. Dublyaj jarayonida esa nutqni qabul qilish tezligi, lip-sinxronizatsiya, emotsional va pragmatik ekvivalentlikning ahamiyati ochib beriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, subtitrlash va dublyajda tarjimon qarorlari nafaqat lingvistik bilim, balki idrok, xotira, e'tibor va semantik qayta ishlash jarayonlariga asoslangan psixolingvistik kompetensiyani ham talab qiladi. Maqola audiovizual tarjima sifatini oshirishda psixolingvistik yondashuvning o'rni muhimligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Audiovizual tarjima, subtitrlash, dublyaj, psixolingvistika, idrok jarayoni, ishchi xotira, kognitiv yuk, lip-sinxronizatsiya, semantik qayta ishlash, e'tibor taqsimoti, pragmatik ekvivalentlik, vizual va audial kanal, tarjimon qarori, kognitiv filtrlash, naturalizatsiya, kontekstual prognozlash.

KIRISH

Zamonaviy media makonining jadal rivojlanishi audiovizual tarjimaning ahamiyatini yanada oshirib bormoqda. Kinofilmlar, seriallar, hujjatli lavhalar va

multimedia kontentlarini turli tillarga moslashtirish jarayonida subtitrlash va dublyaj eng ko'p qo'llaniladigan tarjima shakllaridan hisoblanadi. Ushbu jarayonlar nafaqat tilni bilishni, balki tomoshabinning axborotni qabul qilishi, e'tiborni taqsimlashi, nutqni qayta ishlash tezligi va xotira sig'imi kabi psixolingvistik omillarni chuqur anglashni talab qiladi. Subtitrlashda tomoshabin bir vaqtning o'zida tasvirni kuzatadi, subtitr matnini o'qiydi va original ovozni eshitadi. Bu holat kognitiv yukning oshishiga olib keladi va tarjimon qarorlarini qisqa, aniq va psixologik jihatdan qulay shakllantirishni talab qiladi. Dublyajda esa nutqning ritmi, tabiiyligi, emotsional ohang va lab harakati bilan uyg'unlik (lip-sinxronizatsiya) tarjimon faoliyatining markaziy komponentiga aylanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Audiovizual tarjima (AVT) — bu nafaqat lingvistik, balki psixolingvistik jarayonlarga ham tayanadigan murakkab faoliyat. Tarjimon subtitrlashda ham, dublyajda ham tomoshabin ongining ishlash mexanizmlarini: idrok, e'tibor, xotira, nutqni qayta ishlash tezligi, emotsional qabul qilish kabi jarayonlarni chuqur anglab ish yuritadi. Quyida mazkur jarayonlarning psixolingvistik asoslari real misollar bilan keng yoritiladi.

Subtitrlash – ekranga qisqa, yaxlit va o'qiladigan matn chiqarish jarayoni. Tomoshabin bir vaqtning o'zida tasvirni ko'radi, dialogni eshitadi va matnni o'qiydi, bu esa katta kognitiv yuk yaratadi.

Inson o'rtacha 2–3 soniyada 35–40 ta belgi o'qiy oladi. Shu sabab subtitrlar qisqa bo'lishi shart.

Misol: Original: I really don't know how to tell you this, but things are getting out of control.

Subtitr (optimal): Qanday aytishni bilmayman, vaziyat izdan chiqyapti.

Bu yerda: keraksiz bo'laklar ("really", "don't know how to tell you this") qisqartirildi, semantik mazmun saqlab qolindi, o'qish tezligi tomoshabin xotirasiga moslashtirildi.

Subtitrlarda matn tasvir bilan mos bo'lishi kerak.

Misol: Filmda qahramon eshikni ochib, hayratlanib “Wow!” deydi.

Noto‘g‘ri subtitr: Bu juda ajoyib!

To‘g‘ri subtitr: Voy! yoki Vau!

Sabab: Ekrandagi mimika va ovoz ohangi qisqa emotsiyani bildiradi. Subtitr ham shu darajada minimal bo‘lishi kerak.

Bu tomoshabinning multimodal idrokini buzmaydi.

Murakkab sintaktik konstruksiyalar soddalashtiriladi.

Misol: Original: If you happen to see John somewhere around here, could you please tell him that I need to speak to him urgently?

Subtitr: Agar Johnni ko‘rsang, ayt: men bilan gaplashsin.

Bu qisqartirish semantik ma‘noni saqlagan holda kognitiv yukni kamaytiradi.

Subtitrlashda ba‘zan adaptatsiya yoki izohli tarjima zarur bo‘ladi.

Misol: Original: “He is such a drama queen.”

So‘zma-so‘z: U haqiqiy drama malikasi.

Optimal subtitr: U juda bo‘rttiradi. yoki Juda didaktik odam.

Sabab: “Drama queen” ingliz tilida hissiyotlarni sun‘iy oshirib yuboradigan odamga nisbatan ishlatiladi. O‘zbek tomoshabiniga mos semantik ekvivalent topish psixolingvistik moslashuvni ta‘minlaydi.

MUHOKAMA

Dublyajning psixolingvistik asoslari

Dublyaj subtitrdan farqli ravishda eshitish orqali qabul qilishga asoslanadi. Tomoshabin faqat ovozni eshitadi, shuning uchun ritm, intonatsiya va lab harakati juda muhim.

Nutq tezligi va ritm

Inson sekundiga o‘rtacha 3–4 so‘z qabul qiladi. Tarjimon original nutq ritmini saqlashi kerak.

Misol: Original:

We have to get out of here right now! (tez, vahimali aytilgan)

Dublyaj:

Bu yerdan darrov ketishimiz kerak!

Agar tarjima haddan tashqari uzun bo'lsa, tempo buziladi.

Lip-sinxronizatsiya (lab harakati bilan moslik)

Ekrandagi aktyor labini p, b, m kabi lab undoshlari bilan harakatlantirsa, tarjima so'zining ham shu tovushlar bilan boshlanishi yaxshi sinxroncha beradi.

Misol: Original (aktyor lablari "p" harakati bilan): Please!

Dublyaj: Iltimos! (lab mos kelmaydi)

Dublyaj: Plyiz! yoki Poyla, iltimos! (fonetik moslik kuchliroq)

Bu psixolingvistik jihatdan ko'z-eshitish muvofiqligini ta'minlaydi.

Emotsional ekvivalentlik

Dublyajda mazmun emas, ohang ham tarjima qilinadi.

Misol: Original (qo'rqib): Don't come closer... please!

Yomon dublyaj: Yaqqinlashma... iltimos. (ohang yo'q)

Yaxshi dublyaj: Yaqin kelma... iltimos! (intensiv ohang bilan)

Emotsional ohang saqlanmasa, tomoshabin xatti-harakatni to'g'ri idrok qila olmaydi.

Madaniy moslashtirish

Ba'zi iboralar dublyajda o'zbek madaniyatiga mos lab-intonatsiya bilan berilishi kerak. Misol: Original: "Come on, buddy!"

Dublyaj: Bo'l-e, uka! yoki Yuring, do'stim!

Bu psixolingvistik jihatdan eshituvchiga tanish pragmatik shakl tanlanadi, shunda tomoshabin tabiiy qabul qiladi.

XULOSA

Subtitrlash va dublyaj audiovizual tarjimaning ikki asosiy yo'nalishi bo'lib, ular tomoshabin idroki, e'tibor taqsimoti va ishchi xotira imkoniyatlari bilan bevosita bog'liq. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, tarjimonning har bir qarori lingvistik kompetensiya bilan birga psixolingvistik jarayonlarga ham tayangan holda shakllanadi. Subtitrlashda matnning qisqa, aniq va o'qishga qulay bo'lishi, tomoshabin uchun ortiqcha kognitiv yuk yaratmasligi muhim ahamiyatga ega. Dublyaj jarayonida esa

nutqning ritmi, ohang, emotsional bo'yoqdorligi va lab harakati bilan sinxronligi tomoshabinning tabiiy idrokini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Gottlieb, H. (1992). Subtitling: A New University Discipline. Copenhagen: University of Copenhagen Press.
2. Díaz Cintas, J., & Remael, A. (2014). Audiovisual Translation: Subtitling. London: Routledge.
3. Chaume, F. (2012). Audiovisual Translation: Dubbing. Manchester: St Jerome Publishing.
4. Zabalbeascoa, P. (2008). The nature of the audiovisual text and its parameters. In The Didactics of Audiovisual Translation. Amsterdam: John Benjamins.
5. Kruger, J.-L. (2012). Psycholinguistics and processing of subtitles. Perspectives: Studies in Translation Theory and Practice, 20(1), 73–87.